

הרב נתן צבי פרידמן

לשאלת דין הלל ביום העצמאות

בדבר אמירת הלל ביום העצמאות בירר בספר שו"ת "קול מבשר" מאת הגאון האדיר רבי משלם ראט שליט"א, (בסימן כ"א), בטוב טעם כי לפי יסודות ההלכה בתלמוד ובפוסקים "עכ"פ יצא לנו לדינא בנדון דידן דאין כאן שום חשש ופקפוק כלל משום כל תוסית, רק אדרבה חיוב ומצוה הוא לעשות זכר לנס ולקבוע את יום העצמאות ליום טוב ושמחה ולומר בו הלל שלם בלא דילוג".

וראיתי בירחון "המאור" (גליון עב) המופיע בארצות הברית שהוא משיג על זה. ועל רוב דבריו שהם דברי פולמוס גרידא אין מן הצורך להשיב, ומקומו יפקדנו בקובץ הלכותי. ברצוני להשיב על השגה אחת המופיעה שם שלכאורה ההוא סותר בנין ההלכה להגיד הלל ביום העצמאות. הוא משיג מדברי הירושלמי (פסחים פרק י ה"ו) ששם אמרו: התיבון הרי גאולת מצרים? שנייא היא שהיא תחלת גאולתן. הרי מפורש שעל תחילת גאולה לא אומרים הלל. אם כן היסוד שעליו נבנה בירור הלכה של אמירת הלל שם בתשובה היא משום דזה הוי "אתחלתא-דגאולה" ומתוך הירושלמי יוצא שעל אתחלתא דגאולה לא אומרים הלל. חה לכאורה קושיא אלימתא.

הנה כך הוא לשון הירושלמי שם: "כתיב בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'. התנדבו ראשי עם כשהקדוש ברוך הוא עושה לכם נסים. (הירושלמי נמשך על המשנה שלמדנו שם שעל כוס רביעי גומר את ההלל). התיבון הרי גאולת מצרים (פירש הקרבן עדה, הקשו הרי גאולת מצרים ולא אמרו שירה רק על הים)? שנייא היא שהיא תחילת גאולתן (ולא היתה גמר הגאולה עד שעברו הים). הרי מרדכי ואסתר (פירש בפני משה, ולא אמרו שירה ולא תקנו לומר הלל)? שנייא היא שהיו בחוץ-לארץ (ואין אומרים הלל על נס שבחוץ לארץ). אית דאמרי מימר מרדכי ואסתר משונאיהם נגאלו לא נגאלו מן המלכות (ולא היה להם לומר הללו עבדי ה' ולא עבדי אחשורוש)".

ירושלמי זה נמצא ככתבו וכלשונו גם בסוטה פרק ה' ה"ד. ושם מפרש הקרבן עדה על מה שאמרו מרדכי ואסתר משונאיהם נגאלו לא נגאלו מן המלכות, ולא היתה גאולה שלימה.

אם נתפוס את דברי הירושלמי כפי ההבנה הזאת שאין לומר הלל על אתחלתא דגאולה, ולכן לא אמרו ישראל הלל על יציאת מצרים, וכפי שהסביר שם הפני משה "דאכתי לא הוה אלא אתחלתא דגאולה שלא נגאלו לגמרי עד ששקעו המצרים בים כדכתיב ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים, שעד היום לא נושעו ממש והיום אמרו שירה", לפי זה יש לנו סתירה לזה מהבבלי (סנהדרין דף צ"ד) שאמרו שם "כיוצא בדבר אתה אומר, ויאמר יתרו ברוך ד' אשר הציל

אתכם, תנא משום רבי ספייס גנאי הוא למשה וששים רבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך, ואי ס"ד כדברי הירושלמי, מה הגנאי בדבר, אדרבה כך הדין וכך המצוה לא לומר ברוך על יציאת מצרים מאחר דהוה רק אתחלתא דגאולה!

וכבר כתב הרי"ף (בסוף עירובין) בדינא דמשמיע קול בשבת, דהילכתא כוותיה דרבא דאמר לא אמרו אלא בקול שיר בלבד, מדתירץ רב אחא בר יעקב כוותיה אלמא כוותיה ס"ל. והביא עוד ראיות לזה, וכתב שם, וחזינן למקצת רבואתא דסבירא להו כעולא וסמכי אגמרא דבני מערבא, דגרסינן התם במסכת יו"ט אמר רבי אלעזר כל משמיע קול אסורין בשבת, דבי אלעא איעצר בסידרא, סליק לביתיה ואשכחן דמכין דמך על תרעא בגין דלא מקש בשבתא, ואמרינן נמי רבי ירמיה שרי מקש על תרעא בשבתא אמר ליה אביי מאן שרא לך, ואנן לא סבירא לן הכי, דכיון דסוגיא דגמרא דילן להתירא, לא איכפת לן במאי דאסרי בגמרא דבני מערבא, דעל גמרא דילן סמכינן דבתרא הוא, ואינהו הוו בקיאי בגמרא דבני מערבא טפי מינן, ואי לאו דקים להו דהאי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא לא קשרו ליה אינהו.

הרי בפירוש דבמקום שיש פלוגתא בין הבבלי והירושלמי עלינו לפסוק כהבבלי. ומכיון שאנחנו רואים שבבבלי שלנו חשבו את זה לדבר של גנאי שישראל לא אמרו שירה על יציאת מצרים, למרות שזאת היתה רק אתחלתא דגאולה, שהרי רדפו מצרים אחריהם על הים, כפי שהסביר הפני משה, יוצא שלהלכה יש לומר הלל גם על אתחלתא דגאולה.

ואם כי דברי הגמרא שם בסנהדרין הם דברי אגדה, וכבר אמרו (ירושלמי פאה פ"ב ה"ד) ר"ז בשם שמואל אין למדין מן ההגדות, (ועיין בשו"ת נודע ביהודה תנינא יורה דעה סימן קסא שהתווכח עם הגאון רבי ישעיה ברלין בדבר זה באריכות), אם כן אין ראיה מהבבלי לענין זה דהוה דבר אגדה?

זה אינו, דדוקא לענין הכרעת ההלכה, לפסוק הלכה כפלוגי, אנו אומרים דאין למדין הלכה מן ההגדות (עיין בתוספות יום טוב ברכות פרק ה' ומה שהשיג עליו שם הגאון רבי עקיבא איגר בשם הפרי החדש), אבל בודאי שאנו למדין כמה דינים מהאגדות, וכנראה מהפוסקים שהמציאו דינים מהם, (עיין בתשובות נודע ביהודה שם).

ובר מן דין, בודאי שלא היו חכמים מגנים את משה וששים ריבוא ישראל, ואומרים עליהם «גנאי הוא למשה וס' ריבוא», ופירש רש"י דבר מגונה עשו. ודאי שלא היו משתמשים בדבר אגדה בבטויים חריפים כאלה, אם על פי ההלכה היו פטורים מלהגיד הלל, כדעת הירושלמי, כיון דהוה רק אתחלתא דגאולה.

אלא ודאי דהבבלי סובר שחייבים להגיד הלל גם על אתחלתא דגאולה, ולכן אמרו גנאי הוא וכו', וכיון שהבבלי סובר כך, אנו פוסקים כהבבלי נגד הירושלמי, ויש חיוב הלל גם באתחלתא דגאולה.

(ויש אולי בזה גם קצת רמז למצב דורנו, בבחינת מעשה אבות סימן לבנים, שגם כיום ישנם חוגים רחבים ביהדות שלא מסוגלים לתפוס את גודל הנס, אין בעל הנס מכיר בניסו, ואינם מוכנים לברך ולהודות לה' על הנס, עד שבאים אומות

העולם ומתפללים ומשבחים על הנס הגדול של תקומת ישראל בארץ קדשו. דוגמא למה שאמר „תנא משום רבי פפייס“.)

אכן כד. נעיין היטיב גם לפי הירושלמי אין הנדון שלנו דומה להתם. כי יש להסביר ולהבין את דברי הירושלמי שאמרו „שניא היא תחלת גאולתן“ ולמה לא יאמרו הלל לתחילת גאולתן?

ויש לומר דהנה מבואר בשלחן ערוך (אורח חיים סימן רי"ט) לגבי ברכת הגומל, מביא בעטרת זקנים שם „ונראה שאין לברך עד שיצא מהצרה לגמרי, וכן בחולה עד שיחזור לבוריו לגמרי, וכמ"ש במכילתא ע"פ והתהלך בחוץ, וכן פירש"י, הרי כל זמן שאינו הולך על בוריו עדיין הוא בספק סכנה, ואם כן לענין ברכת הגומל אין הטובה שלימה כל זמן שלא נגמרה. ואולי במה שתקנו לומר שגמלני כל טוב, שפי' הטוב כולה ולא רובה. וכן אמרו חז"ל למה לא נאמר כי טוב ביום שני, לפי שלא נגמר, וכו'. הרי שלשון טוב מורה על טובה שלימה שנגמרה בטובה ובמלואה (אמ"ז בשם מהר"ש במהר"ל ז"ל).

אם כן לגבי הלל, שעיקרו הוא הפסוקים: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וטוב פירושו שנגמרה אותה הטובה, לכן סובר הירושלמי דלגבי יציאת מצרים אי אפשר היה לומר הלל, כיון שלא נגמרה הטובה אז עם היציאה ממצרים, שהרי רדפו המצרים אחריהם וישיגו אותם חונים על הים, ולא נגמרה ההצלה עד שראו את מצרים מת על שפת הים ואז פצחו בשירה, אז ישיר משה ובני ישראל.

מה שאין כן בנדון שלנו. הבטוי „אתחלתא דגאולה“ הוא מוסב כלפי התקוה שלנו שאנו מתפללים בכל יום ובכל עת על ביאת משיח צדקנו, שהיא תביא לנו את הגאולה השלימה. לעומת זה אנחנו קוראים את הישועה הגדולה הזאת של תקומת ישראל בארץ קדשו, בשם אתחלתא דגאולה, כלומר חלק מאותה הטובה והישועה הגדולה שעתידה לבוא במהרה בימינו, ולהראות באצבע שאנו רואים במאורע כביר זה אצבע אלקים, יד ההשגחה העליונה, שריחם עלינו להוציאנו מידי המשעבדים. ואין זה דבר חדש השימוש בבטוי זה של אתחלתא דגאולה. הלא כל הצדיקים וגדולי התורה, בכל עת שראו איזה מאורע עולמי אדיר, כינו אותו חבלי משיח, אתחלתא דגאולה, וכו'. כדי להשריש בזה אמונת אומן בלבבות בני ישראל, בהופעות עולמיות אלו. לכן, ביחס לגאולה העתידה אנו קוראים לנסים הגדולים שקרו בימינו עם הקמת מדינת ישראל בשם אתחלתא דגאולה. אבל זה ודאי שקרה כאן נס גדול ושלם לעצמו: החזרת שלטון ישראל בארץ האבות, וקבוץ נדחי ישראל לתוכה, בודאי שזה כשלעצמו הוא דבר שלם, שיש להודות עליו מדין ההלכה, ואנו מקוים לביאת משיח צדקנו, ואז נודה לה' בשיר חדש.

וכבר ידוע שגדולי הפוסקים השתדלו להשוות את דעת הבבלי עם הירושלמי כדי שלא תהיה סתירה ביניהם, וכמו שכתב הכסף משנה (נדרים פרק ט ה"ח) לגבי הנודר מן החלב מותר בקום, ורבי יוסי אוסר מן הקום, וביארו בגמרא (נדרים נב) דאין פלוגתא ביניהם, רק מר כי אתריה ומר כי אתריה, ובירושלמי מוכח שיש פלוגתא בין תנא קמא ורבי יוסי, וכך פסק שם הרמב"ם, וביאר בכסף משנה דלל טצדקי דאפשר למיעבד דלא לשוויה פלוגתא בין הבבלי והירושלמי, עבדינן, הילכך כיון דלהירושלמי משמע דפליגי, וגם בבבלי שלנו אפשר לפרש כן, דחקינן ומוקמינן את הבבלי להתאימו לירושלמי, עיי"ש.

והנה אחרי העיון בירושלמי מצאתי בהגהות גליון אפרים (הנדפס בירושלמי הוצאת דפוס גלעד) מביא שם בשם הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות ז"ל גירסא אחרת בירושלמי (שם בפסחים ובסוטה).

והגירסא היא כך: "כשהקב"ה עושה לכם ניסים תהו אומרים שירה. הרי מרדכי ואסתר? שנייא היא שהיו בחוץ לארץ. התיבון הרי גאולת מצרים? שנייא היא שהיא תחילת גאולתן. ואית דבעי מימר מרדכי ואסתר משונאיהם וכו'".

ולפי גירסא זו דברי הירושלמי מקבילים לדברי הבבלי (מגילה דף יד) "אי הכי הלל נמי נימא (בפורים)? לפי שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ. יציאת מצרים דנס שבחוצה לארץ היכי אמרינן שירה? כדתניא עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה, משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה, וכו', רבא אמר בשלמא התם... אלא הכא... אכתי עבדי אחשורוש אנו".

ולפי זה הפירוש בירושלמי הנ"ל הוא שאמרו "התיבון הרי גאולת מצרים" דהיינו כיון שיציאת מצרים היא נס שבחוצה לארץ איך אמרו ישראל הלל ושירה? ועל זה משני הירושלמי "שנייא היא שהיא תחילת גאולתן", דהיינו בתחילה עד שלא נכנסו ישראל לארץ, הוכשרו כל הארצות לומר שירה, לכן שפיר אמרו ישראל שירה על יציאת מצרים.

ואין מכאן שום הוכחה שעל אתחלתא דגאולה לא אומרים שירה. להיפך, יש מכאן הוכחה שעל נס שלנו יש להגיד הלל, כיון שהיה נס שבארץ ישראל. ועוד, שהיום אנו לאו עבדי אחשורוש אנו, שנצלנו משעבוד מלכיות, ולכן יש לומר שירה על הנס הגדול הזה.

וכשהרציתי הדברים לפני הרב הגאון רבי משלם ראט שליט"א, אמר לי כי בעל "המאור" טעה פשוט בפירוש דברי הירושלמי, כפי שפירש אותו בעל פני-משה (סוטה פ"ה ה"ד). כך מבואר שם: "כשהקדוש ברוך הוא עושה להן נסים יהו אומרים שירה. התיבון הרי גאולת מצרים (דלא אמרו שירה)? שנייא היא שהיא תחילת גאולתן", ופירש בפני משה "שהיא תחילת גאולתן, על הים היתה עיקר גאולתן שראו בבירור שיצאו לחירות עכשיו, מפגרי האנשים החטאים שהיו משעבדין בהם". וכוונת הירושלמי היא שהתחלת הגאולה היתה על הים שראו את מצרים מת שם, דאילו בשעת יציאת מצרים לא היתה אפילו התחלה, מכיון שוירדפו מצרים אחריהם, ולכן לא אמרו שירה ביציאת מצרים, אבל על הים שהיא היתה "תחילת גאולתן", שראו את מצרים מת, וזה היה התחלת הגאולה, או אמרו שירה. יוצא לפי זה אדרבה מתוך הירושלמי הוזה יש להוכיח כי באתחלתא דגאולה חייבים להגיד שירה, כמבואר שם בקול מבשר. ואין שום השגה מהירושלמי, אלא משם ראייה לדין זה דאתחלתא דגאולה חייב בהלל ושירה.

ואעפ"י שצער רב יש להצטער על כיוונה הנפסד של הממשלה, שמגמתה לעקור ש"ש מעל המדינה, אין זה מגרע מעצם נס ההשתחררות מעול גוים, אלא שעלינו לגייס את כל המאמצים להעמיד בראש הממשלה אנשים יראים ושלמים שיקרבו במעשיהם הגאולה השלימה.